

Корягіна А. Ю.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна
ТИПИ ПІДСИСТЕМ НІМЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ МОВИ

Корягина А. Ю.
Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина
ТИПЫ ПОДСИСТЕМ НЕМЕЦКОГО РАЗГОВОРНОГО ЯЗЫКА

A. Yu. Koryagina
Taurida National V. I. Vernadsky University, Simferopol, Ukraine
SUBSYSTEM TYPES OF COLLOQUIAL GERMAN

Дана стаття присвячена питанню класифікації форм розмовного варіанту мови та виявленню, окрім загальноприйнятого територіального, інших можливих критеріїв даного поділу. Визначення підсистем німецької розмовної мови спирається на означення її як сукупності діатопічних утворень, характер яких визначається не лише регіональними, але і соціальними та ситуативними факторами. Враховуючи таке розуміння розмовного варіанту у статті розглядається суть таких мовних формацій як розмовна мова освічених, загальнорегіональна та міська побутово-розмовна мова, подана їх характеристика.

Ключові слова: система, німецький, розмовний, літературний, мова, діатопічний, ситуативний, соціальний.

Данная статья посвящена вопросу классификации форм разговорного варианта языка и выявлению, кроме общепринятого территориального, других возможных критериев данного деления. Обозначение подсистем немецкого разговорного языка опирается на определение ее как совокупности диатопических образований, характер которых определяется не только региональными, но и социальными и ситуативными факторами. Учитывая такое понимание разговорного варианта, в статье рассматривается суть таких языковых формаций как разговорный язык образованных, общерегиональный и городской обиходно-разговорный язык, дана их характеристика.

Ключевые слова: система, немецкий, разговорный, литературный, язык, диатопический, ситуативный, социальный.

This article is devoted to the question about classification of colloquial language form and revelation all possible criteria of such division. The definition of subsystem types of colloquial German depends on its determination as corpus of diatopical formations, which peculiarities are determined not only by regional but social and situational factors too. Taking into consideration this conception of colloquial variant it is described the sense of such language formations as colloquial language of educated, large regional, urban language and are also given their characteristics.

Keywords: *system, German, colloquial, literary, language, diatopical, situational, social.*

Довгий час в лінгвістиці під територіальним варіантом розуміли в першу чергу діалект. Але він є не єдиним варіантом німецької мови, що вказує на локальну структуру. В багатьох регіонах Німеччини діалекти втратили свою початкову функцію повсякденного спілкування. Вони конкурують з іншими варіантами, що також вказують на територіальну прив'язаність, але характеризуються значним ареальним розповсюдженням і пов'язану з цим велику ступінь надрегіонального розуміння і об'єднані загальною назвою повсякденно-побутова мова.

Проблема територіального поділу німецької мови на цьому не закінчується. Кожна регіональна форма німецької мови є системою, що складається з певних елементів. І якщо з системами літературної німецької мови (Hochdeutsch) та діалектів (Dialekt, Mundart) все в достатній мірі ясно, то типи підсистеми побутово-розмовної мови (Umgangssprache) викликають багато питань. В даній статі ми спробуємо визначити критерій, на основі якого можна було б чітко розмежувати межі кожної окремої підсистеми розмовної мови, для того щоб описати особливості та характеристики останніх. Побутово-розмовна мова відображає сучасну мовну ситуацію в Німеччині і тому аналіз її складових є невід'ємною частиною вивчення процесів та особливостей функціонування німецької мови на даному етапі.

Побутово-розмовна мова є соціально зумовленою, неоднорідною формою існування німецької мови, що поділена на диференційовані, соціолінгвістичні

різновиди зі своїм особливим комплексом мовних та екстралінгвістичних характеристик. Структурна та функціональна невиразність мовного строю *Umgangssprache*, яка посилюється надзвичайно широким діапазоном варіювання, ще недавно викликала питання, чи має взагалі цей мовний варіант статус системи чи, можливо, є комбінацією двох відносно самостійних систем – літературної мови та діалекту. Але незважаючи на такі характеристики розмовної мови як варіативність різноманітних мовних ознак, нестабільність реалізацій слабка автономність паралельно функціонуючих і взаємопроникаючих систем, в структурному плані даний варіант є не простою комбінацією системних ознак, а навіть утворює власну систему на основі нових явищ та структур [7, с. 71–72; 8, с. 124].

Будучи системою побутово-розмовна мова містить у собі підсистеми. Нажаль, на даному етапі лінгвістичних досліджень немає єдиного, чіткого розмежування типів цих підсистем. Це пов'язано в першу чергу з різними критеріями, що лягають в основу класифікацій. Одні дослідники спираються на територіальний розподіл розмовної мови [12], інші – беруть за основу соціальні фактори, а деякі навіть поєднують декілька критеріїв.

На наш погляд найбільш правильною є класифікація А. І. Домашнєва, який розрізняє три типи підсистем розмовної мови: 1) літературна мова освічених людей (*hochdeutsche Umgangssprache der Gebildeten*) або літературна розмовна мова (*literarische Umgangssprache*); 2) обласні побутово-розмовні мови (*Grosslandschaftliche Umgangssprachen*); 3) місцеві побутово-розмовні мови (*Kleinlandschaftliche Umgangssprachen*) [3, с. 35]. Розібратися в тому, за яким критерієм створена дана класифікація, стане можливим лише після аналізу кожної вказаної підсистеми.

Термін *Umgangssprache* початково був пов'язаний з соціальною стороною носії в мови – верствою еліти та її «піднесеним» (*gehoben*) рівнем спілкування. Потім носіями розмовної мови стали вважати «міську буржуазію» [5, с. 103]. В обох випадках через більш високу ступінь спілкування під

Umgangssprache розуміли літературну мову, оброблену усною формою мовлення. Але зараз в германістиці чітко розмежовують побутово-розмовну та літературну мови, а підсистему Umgangssprache, що є максимально наближеною до Hochdeutsch, називають **Hochdeutsche Umgangssprache der Gebildeten** (А. І. Домашнев), **die gebildete Umgangssprache** (П. Кречмер [4, с. 389]). Деякі лінгвісти все ж не погоджуються з таким поділом. Так, наприклад, В. М. Жирмунський вважає, що розмовна мова освічених підноситься над німецькою розмовною мовою та відноситься до літературної мови. Єдина відмінність – відхилення від стандарту в системі голосних [4, с. 389]. Серед розмовних мов П. Кречмер розрізняє видимі та менш видимі варіанти. Прототипом перших він називає літературно-розмовну мову освічених. Мовознавець виділяє дану мову у зв'язку з існуванням окремої групи мовців «спільнота освічених» і саме це відрізняє її від народних діалектів. Тому можна чітко заявити, що виділення розмовної мови освічених зумовлене соціальною диференціацією.

Поняття літературно-розмовної мови навіть при сучасному рівні досліджень залишається достатньо нечітким. Переважно це пов'язано зі спробами вчених розробити нові стратифікації німецької побутово-розмовної мови та уніфікувати пов'язані з цим процесом термінологічні визначення. Різні автори, намагаючись дати визначення німецькій літературно-розмовній мові беруть за основу різні її ознаки. Одні вважають, що домінуючою її характеристикою є «висока розмовність» (gehobene Umgangssprache, gelockerte Hochsprache). Інші виділяють побутову вживаність Alltagssprache. Треті відзначають, що головними її ознаками «стандартність» (Standardsprechsprache, gesprochene Standardsprache) і «надрегіональність» (überregionale Verkehrssprache). Проте, наприклад, лінгвіст У. Аммон не погоджується з виділенням останніх, оскільки вважає, що ці ознаки є характерними не лише для літературно-розмовної мови, але і для інших різновидів німецької мови [9].

Розмовна мова освічених – це самостійна надрегіональна форма існування сучасної німецької літературної мови, що використовується на усій території Німеччини і керується комунікативними ситуаціями. Це та мова, якою користується носій німецької літературної мови, коли знаходиться в незнайомій, чужій, незвичній для нього ситуації в розмові з співбесідником, якого він близько не знає, з яким у нього нейтральні чи далекі стосунки.

Для побутово-розмовної мови освічених характерне витіснення місцевих діалектів. Хоча вона є вкрай наближеною до реалізації норми літературної мови і орієнтується на неї [11, с. 198] літературно-розмовна мова містить багато мовних регіональних особливостей.

Обласні (grosslandschaftliche) чи загальнорегіональні (allgemeine regionale) побутово-розмовні мови є самостійними формами існування німецької мови. Ними розмовляють на достатньо великих територіях. Вони зберігають з одного боку риси німецької розмовної мови освічених, а з іншого – регіональнозabarвлені діалектні елементи. Обласні розмовно-побутові мови виникли в результаті орієнтації мовного вживання на центральні міста і в більшій чи меншій мірі на письмову норму [10, с. 382–383]. Носіями таких мовних форм є передусім ті верстви населення, що користуються особливою повагою, тобто належать до так званих Honoratioren, на що вказують позначення Honoratiorenschwäbisch («швабських поважних осіб») і Honoratiorenbayerisch («баварський поважних осіб») [5, с. 105].

В Німеччині існують наступні загальнорегіональні побутово-розмовні мови: берлінська (Berlinisch), саксонська (Sachsisch), нижньонімецька (Niederdeutsch), північнонімецька (Norddeutsch), тюрингська (Thüringisch), вюртембергська (Württembergisch), баденська (Badisch), баварсько-швабська (Bayrisch-schwabisch), пфальцьська (Pfalzisch) та гессенська (Hessisch). В мовленні кожного німця зустрічаються характерні певній загальнорегіональній розмовній мові фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні елементи, за якими можна визначити регіон походження мовця.

Виділення в системі *Umgangssprachen* обласних побутово-розмовних мов зумовлено як регіонально-територіальною, так і соціальною та соціо-комунікативною диференціацією. А. І. Домашнев зазначає (вслід за Х. Лангнером [6, с. 114]): «...обласній побутово-розмовній мові властива ознака, що робить цю мову засобом комунікації різних *соціальних верств* на великій території, засобом рішення найрізноманітніших комунікативних задач, наприклад, в професійній діяльності чи в певних областях суспільного життя». Лінгвіст також вказував, що формації системи побутово-розмовної мови слід віднести до найбільш соціально детермінованих структур німецької національної мови, що дозволяє інтерпретувати їх як соціальні варіанти, тобто як один з типів діастратних утворень – соціолекти [2, с. 130].

Особливу роль як у формуванні, так і в розповсюдженні побутово-розмовних форм мови відіграють великі міста як центри мовної ІРРА-ДІАЦІЇ, в яких під впливом кодифікованих структур літературної мови в процесі міждіалектного вирівнювання формуються міські напівдіалекти **Halbmundart** (термін введений В. М. Жирмунським [4, с. 389]) чи койне (Stadtmundart).

Місцеві (kleinlandschaftliche) чи міські (stadtische) побутово-розмовні мови Umgangssprachen – це ті мови, якими користується носій німецької літературної мови, коли він потрапляє до своєї рідної, звичної для нього мовленнєвої сфери: бесіди з добре знайомими людьми в побуті або стереотипні міські ситуації спілкування (в магазині, в транспорті, на пошті). Носіями цих мов є всі жителі міста незалежно від рівня їх освіченості. Міська розмовна мова називається за назвою міста: *das Berlinische* – берлінська, *das Hamburgische* – гамбурзька, *das Munchenerische* – мюнхенська побутово-розмовна мова та інші [1, с. 60–61]. Усі місцеві побутово-розмовні мови різняться між собою та відрізняються від літературної мови особливостями вимови, лексичного складу, структурою висловлювань, що можна пояснити різними комунікативними ситуаціями, учасниками яких стають мовці.

Німецький лінгвіст Х. Мозер вважає, що для означення сукупності міських мовних форм правильніше використовувати термін «міські мови» («Stadtsprachen»), підкреслюючи, що вони завжди мали великий вплив на сільські діалекти, але цей вплив посилюється у зв'язку з тенденцією міждіалектного вирівнювання в напрямку до побутово-розмовних та літературної мов [14, с. 17–18]. Ці утворення знаходяться на нижньому щаблі ієрархічної вертикалі формацій Umgangssprache і в сучасній німецькій соціолінгвістиці вони отримали назву урбанолекти (Urbanolekte) [13, с. 193].

В період становлення німецьких мовних форм міська побутово-розмовна мова поступово розповсюджувалася на весь регіон і довгий час використовувалася поряд з територіальним діалектом, а потім самостійно починала функціонувати на цій великій території, але вже у формі загальнорегіональної побутово-розмовної мови. Знаходячись під впливом регіональних територіальних діалектів, обласна розмовно-побутова мова модифікувала свою структуру і почала відрізнятися від міської. Саме тому слід розрізняти міську побутово-розмовну мову міста Берлін та берлінську загальнорегіональну [1, с. 65].

В загальному плані побутово-розмовна мова є сукупністю діатопічних утворень, характер яких визначається не лише регіональними, але і соціальними та ситуативними факторами. Формації побутово-розмовної мови мають свою територію розповсюдження, свого мовця та свої конкретні ситуації використання.

Література

1. Антропова Л. И. Современная разговорная речь / Л. И. Антропова. – Магнитогорск: ГОУ ВПО МГТУ им. Г. И. Носова, 2005. – 110 с.
2. Домашнев А. И. Проблемы классификации немецких социолектов / А. И. Домашнев // Вопр. языкознания. – 2001. – № 2. – С. 127–139.
3. Домашнев А. И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах / А. И. Домашнев. – Л.: Наука, 1983. – 232 с.

4. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Избр. труды. Общее и германское языкознание. – Л.: Наука, 1976. – 695 с.
5. Копчук Л. Б. Статус обиходно-разговорного языка в системе немецких социолектов: мат-ы конф., посвященной 90-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН А. Н. Десницкой / Л. Б. Копчук. – СПб., 2002. – С. 102–108.
6. Лангнер Х. Пласты языка и социальные слои. К вопросу о влиянии социальных факторов на языковое употребление / Х. Лангнер // Актуальные проблемы языкознания ГДР. – М., 1979. – С. 114.
7. Семенюк Н. Н. Из истории функционально-стилистических дифференциаций немецкого литературного языка / Н. Н. Семенюк. – М.: Наука, 1972.
8. Семенюк Н. Н. К типологии форм существования немецкого языка / Н. Н. Семенюк // Проблемы общего и германского языкознания: сб. науч. тр. МГУ. М., 1978. – С. 116–125.
9. Ammon U. Explikation der Begriffe ‘Standardvarietat’ und ‘Standardsprache’ auf normtheoretischer Grundlage / U. Ammon // Sprachlicher SubStandard // (Hrsg.), von Gunter Holtus und Edgar Radtke. – Tübingen: Niemeyer, 1986. – S. 1–64.
10. Bichel U. Umgangssprache // Lexikon der germanistischen Linguistik / H. P. Althaus, H. Henne, H. E. Wiegand (eds.). 2., neu bearb. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1980.
11. Dittmar N. Grundlagen der Soziolinguistik: Ein Arbeitsbuch mit Aufgaben / N. Dittmar Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997.
12. Große R. Dialektologie und Soziolinguistik in der Theorie des Sprachwandels / R. Große // Sprache in der sozialen und kulturellen Entwicklung. Beiträge eines Kolloquiums zu Ehren von Theodor Frings. – Berlin, 1990. – S. 27–38.
13. Hartmann D. Standardsprache und regionale Umgangssprachen als Varietäten des Deutschen. Kriterien zu ihrer Bestimmung aus grammatischer und soziolinguistischer Sicht. International Journal of the Sociology of Language. – Berlin–New York: de Gruyter, 1990. – №83. – S. 39–58.
14. Moser H. Mundart und Hochsprache im neuzeitlichen Deutsch // Dialekt: Texte und Materialien zur sozialen und regionalen Sprachdifferenzierung / Hrsg. von H.-R. Fluck. Frankfurt a.M.; Berlin; München: Verlag Moritz Diesterweg, 1981. – S. 15–20.